

УДК 338.432:633.16

Бабан Т.О., аспірантка* (ekonom_khntusg@mail.ru)[©]*Харківський національний технічний університет сільського господарства ім. П.Василенка*

СТАН ТА ОЦІНКА ЕФЕКТИВНОСТІ ВИРОБНИЦТВА ЯЧМЕНЮ В УКРАЇНІ

У статті розглянуто сучасний стан та основні тенденції розвитку виробництва ячменю в Україні. Визначено місце окремих регіонів України у розвитку виробництва ячменю. Розглянуті основні економічні показники, що характеризують ефективність виробництва ячменю в останні роки. Визначено основні причини зниження об'ємів виробництва ячменю як внутрішнього, так і зовнішнього характеру. Виявлено основні проблеми, що існують у вітчизняному зерновому секторі та виробництві ячменю зокрема. Визначено можливі перспективи розвитку виробництва ячменю найближчим часом.

Ключові слова: зернова галузь, економічна ефективність, економічний результат, економічні показники, виробництво ячменю, структура виробництва, об'єми виробництва, розвиток, перспективи.

Постановка проблеми. Зернова галузь сільського господарства України є стратегічною для економіки країни, адже від її розвитку залежить продовольча безпека країни. Від обсягів виробництва зерна залежить обсяг пропозиції та вартість основних продовольчих товарів. Зернові формують істотну частку доходів сільськогосподарських виробників та валютних надходжень за рахунок експорту. Зернова галузь є основою для стабільного розвитку інших галузей агропромислового комплексу.

Визначення розмірів посівних площ зернових культур відбувається під впливом факторів, що визначають ефективність їхнього виробництва, тобто розміру прибутку, який можна отримати з одного гектара чи центнера при реалізації вирощеного урожаю.

Аналіз останніх досліджень. Економічними проблемами, пов'язаними з підвищенням ефективності розвитку галузі рослинництва, питанням розвитку зерновиробництва присвячені наукові розробки таких українських науковців, як Р.П. Саблук, Ю.Д. Білик, В.І. Бойко, Т.Г. Гайдук, Г.М. Підлісецький та інших.

Праці цих вчених зробили вагомий внесок у вирішення практичних аспектів розвитку галузі. Але, зважаючи на постійні зміни ринкового середовища, необхідно продовжувати дослідження специфіки розвитку галузі та шукати шляхи підвищення її ефективності.

Мета статті. Ціль дослідження – оцінка ситуації та прогнозів, що склалися протягом останніх років у виробництві ячменю в Україні.

* Науковий керівник – д.е.н., професор Онегіна В.М.

© Бабан Т.О., 2014

Виклад основного матеріалу. Визначальним фактором, що впливає на вибір сільськогосподарських культур для сівби для сільськогосподарських підприємств є перш за все економічний результат. Такі висновки можна зробити, проаналізувавши зміни структури посівних площ взагалі, та зернових зокрема, в динаміці за останні роки. Керівники сільськогосподарських підприємств визначають перелік культур, які буде вигідно вирощувати в майбутніх періодах. Спостерігається все більша спеціалізація підприємств на вирощуванні лише декількох видів прибуткових культур. На структуру виробництва сільськогосподарських культур все більше впливають кардинальні зміни кліматичних умов та кон'юнктура ринку.

Протягом тривалого періоду ячмінь залишався культурою, що займала друге місце у структурі зернових, поступаючись лише пшениці. Але за останні кілька років ситуація кардинально змінилась.

Найбільша посівна площа під ячменем була в 2006 році – 5305,5 тис. га, що складало 36,6% від загальної площі під зерновими культурами. Найбільший урожай ячменю було зібрано в 2008 році – 12611,5 тис. тон за рахунок хорошої урожайності – 30,3 ц/га, що дало можливість Україні зайняти передові позиції на світовому ринку зерна та стати одним з лідерів по експорту цієї культури. Динаміка виробництва ячменю за останні роки показана в таблиці 1.

Таблиця 1

Динаміка виробництва ячменю в Україні в 1990-2012 роках

Роки	Посівні площі, тис. га	Валовий збір, тис. т	Урожайність, ц/га
1990	2729,0	9168,9	33,8
1995	4507,1	9633,2	21,8
2000	3985,2	6871,9	18,6
2005	4499,9	8975,1	20,6
2008	4218,8	12611,5	30,3
2009	5121,8	11833,1	23,7
2010	4504,8	8484,9	19,7
2011	3787,1	9097,7	24,7
2012	3425,3	6936,4	21,1

* Джерело: побудовано автором на основі [3].

Протягом багатьох років виробники віддають перевагу ярому ячменю, на який припадає 17,6% у структурі зернових та майже 80% від загальної площі ячменю в 2012 році. На озимий ячмінь 4,5% та 20% відповідно. Хоча в 2009 та 2010 рокам площі озимого ячменю було збільшено вдвічі порівняно з попереднім 2007 роком. В 2012 році площа під озимим ячменем навпаки різко зменшилась навіть нижче рівня 2007 року.

За результатами 2012 року ярий ячмінь вирощували 17186 підприємств з 44808 існуючих – це 38,3 %. 13265 (77,2 %) підприємств отримали урожайність менше 25ц/га, 3921 підприємство (22,8 %) отримали урожайність на рівні більше 25 ц/га, з них лише 676 підприємств отримали рівень урожайності

більше 40 ц/га, тобто рівень розвинутих країн, який дає можливість отримати більший економічний ефект.

Найбільші валові збори ячменю отримують у центральних, східних та південних регіонах України. Серед регіонів, що лідирують у виробництві ячменю, протягом останніх років лідирує Одеська область, далі ідуть Вінницька, Дніпропетровська, Херсонська, Кіровоградська, Запорізька, Харківська області. Найменші обсяги виробництва зосереджені в Закарпатській, Чернівецькій та Івано-Франківській областях. У 2012 році найбільші показники урожайності отримали Тернопільська область – 35,8 ц/га, Київська – 34,8 ц/га, Хмельницька – 34,3 ц/га (табл. 2).

Таблиця 2

Виробництво ячменю в розрізі областей України в 2010-2012 роках

Області	Валовий збір, тис. т				Урожайність, ц/га			
	2010	2011	2012	% 2012 до 2010	2010	2011	2012	% 2012 до 2010
АР Крим	470,4	569,7	255,7	54,4	18,3	27,4	14,6	79,8
Вінницька	547,0	535,3	477,0	87,2	24,6	31,7	31,2	127,0
Волинська	72,3	80,7	103,0	142,0	22,0	25,7	30,0	136,0
Дніпропетровська	654,9	629,7	373,3	57,0	18,5	20,3	13,5	73,0
Донецька	370,8	451,4	432,8	117,0	18,3	20,8	21,1	115,0
Житомирська	128,5	102,9	103,4	80,5	22,7	23,8	28,4	125,0
Закарпатська	15,8	13,4	10,3	65,2	21,0	25,8	27,9	133,0
Запорізька	474,7	493,8	327,9	69,1	16,9	19,7	14,0	82,8
Івано-Франківська	54,8	72,2	90,2	165,0	23,9	32,2	32,8	137,0
Київська	313,0	282,9	339,5	108,0	25,5	26,1	34,8	136,0
Кіровоградська	566,2	504,5	309,8	54,7	18,7	22,9	19,1	102,0
Луганська	123,4	181,8	166,4	135,0	13,3	18,9	19,0	143,0
Львівська	72,4	98,8	117,6	162,0	20,0	29,8	31,7	159,0
Миколаївська	884,7	880,7	381,5	43,1	20,6	23,3	12,9	62,6
Одеська	1041,1	1052,7	597,6	57,4	21,5	26,0	16,2	75,3
Полтавська	449,5	426,9	372,3	82,8	18,8	23,1	24,0	128,0
Рівненська	129,3	147,8	161,0	125,0	23,9	29,9	30,6	128,0
Сумська	203,4	230,2	239,5	118,0	17,0	21,4	25,8	152,0
Тернопільська	236,9	287,5	362,6	153,0	21,1	31,8	35,8	170,0
Харківська	346,0	514,0	494,9	143,0	14,2	24,8	25,7	181,0
Херсонська	422,2	660,5	289,8	68,6	16,3	27,1	13,3	81,6
Хмельницька	343,7	347,4	410,4	119,0	23,6	30,4	34,3	145,0
Черкаська	391,0	363,0	333,1	85,2	25,1	31,6	32,3	129,0
Чернівецька	45,8	55,8	60,7	133,0	22,4	28,8	31,2	139,0
Чернігівська	127,1	104,1	126,1	99,2	20,8	20,8	28,3	136,0
Всього:	8484,9	9097,7	6936,4	81,7	19,7	24,7	21,1	107,0

* Джерело: побудовано автором на основі [2].

Починаючи з 2008 року спостерігається скорочення об'ємів виробництва ячменю, на заміну якому приходять кукурудза, площа якої зросла з 2006 року в 2,6 рази, а площа ячменю навпаки зменшилась за цей період більше ніж в 1,5 рази. Валове виробництво ячменю з 2008 зменшилось в 1,8 рази за рахунок кардинальних змін посівних площ.

Відповідно до державних планів, ситуація з виробництвом зернових повинна покращитись. Так, згідно з розробленою Міністерством аграрної політики та продовольства України та Національної академії аграрних наук України, галузевою програмою "Зерно України – 2015" посівні площі зернових культур в Україні мають становити близько 16 млн. га, у тому числі озимої пшениці – не менше 6,8 млн. га, озимого ячменю – 1,2 млн. га, озимого жита – 0,3 млн. га, кукурудзи – 4,0 млн. га, ярого ячменю – 4,6 млн. га. Проте, на жаль, як показує практика, дані програми не реалізуються та залишаються лише у планах, про що свідчать реалії та дані державного комітету статистики.

Одним з факторів, що призвів до зменшення обсягів вирощування ячменю, стала низька адаптованість культури до швидких змін клімату. Вирощування озимого ячменю стає ще більш ризикованим через недостатність або ж навпаки надмірність вологи в осінній період та значні перепади температур останніми роками у зимовий період. Тож на заміну ячменю приходять культура з коротшим вегетаційним періодом, а саме кукурудза.

Вагомим чинником, що грає не на користь аграріям, які вирощують ячмінь, є державне регулювання цін на зерно та регулювання експорту. Так в 2010 році були введені квоти на експорт пшениці та ячменю. В 2012 році з зернотрейдерами був підписаний меморандум, за яким квоти були встановлені та мали переглядатись залежно від кон'юнктури ринку, що поставило всіх у становище невизначеності: закуповувати зерно у виробників чи ні.

Таблиця 3

Основні показники ефективності виробництва та реалізації ячменю в Україні в 2008-2012 роках

Роки	Повна собівартість, грн/ц	Середня ціна реалізації, грн/ц	Рівень рентабельності (збитковості), %
2008	70,17	84,03	19,8
2009	76,02	72,32	-4,9
2010	95,99	95,65	-0,4
2011	115,89	134,43	16,0
2012	141,95	158,17	11,4

* Джерело: побудовано автором на основі [1].

Постійне зростання цін на насіння, засоби захисту та підживлення рослин призводить до зростання сукупних витрат на виробництво. З 2008 року собівартість зросла більше ніж в два рази. За результатами 2012-2013 років витрати на виробництво ячменю в середньому у господарствах коливаються в межах 2000-3000 грн/га. Більша частина виробників витрачає від 2000 грн/га до

2500 грн/га [4]. Основним критерієм розміру витрат є об'єми використаних добрив та засобів захисту рослин, а також вартість насіння.

Середня ціна реалізації збільшилась при цьому на 88%. За результатами 2009 та 2010 року виробництво ячменю було збитковим – 4,9 % та 0,4 % відповідно. За останні п'ять років найбільш сприятливою ситуація для виробників ячменю була в 2008 році, коли середня рентабельність культури по Україні склала 19,8% (табл. 3). Найбільший рівень прибутковості ячменю в 2012 році отримали в таких регіонах, як: Тернопільський – 34%, Хмельницький – 30,8%, Рівненський – 29,2%, Чернігівський – 28,3%. Потрібно зазначити, що в цих районах рівень урожайності також був найвищий в Україні.

Що ж стосується кукурудзи, якій виробники все більше віддають перевагу, за цей період культура показувала лише позитивний результат на рівні 20 % та більше, в середньому по Україні.

За результатами 2013 року аграрії зібрали урожай ячменю об'ємом 7,6 млн т, що на 9,5 % більше ніж в 2012 році, зростання валового збору відбулося за рахунок зростання урожайності на 2,3 ц або на 10,9%.

За прогнозами Міністерства аграрної політики, ячмінь буде займати 20,9% у структурі площ посівів зернових та зернобобових культур під урожай 2014 року. Прогнози ж аналітиків різняться: одні схильні до того, що площі під ячмінь будуть зменшуватися, інші ж прогнозують незначне збільшення посівних площ. Але, виходячи з ситуації, що склалась в країні, реальний стан справ можна буде побачити лише після того, як аграрії посіють ярі зернові. Адже кількість факторів, що недостатньо сприятливо впливали на ефективність виробництва, на жаль, збільшилась в лоні економічної ситуації, що склалась в країні. На додачу до збільшення виробничих витрат, останнє подорожчання насіння та мінеральних добрив очікується на рівні 3-5%, відбулося збільшення нормативної грошової оцінки землі, що в свою чергу призвело до збільшення орендної плати. Несприятливою в цьому році для аграріїв буде ситуація з кредитуванням, адже кількість банків, які працювали з ними, зменшилась. Мова йде в першу чергу про російські банки, які відмовляються працювати за цим напрямком.

Цінова ситуація як на внутрішньому, так і на зовнішньому ринках на жаль негативно вплинула на прибутковість українських компаній. На початку 2014 року зниження закупівельних цін на ячмінь становило 23% (469,2 грн/т). За попередніми даними ефективність культури за результатами 2013 року була однією з найнесприятливіших.

На жаль, державна підтримка через програму закупівель зерна Державною продовольчо-зерною корпорацією за інтервенційними цінами, розмір яких на ячмінь 3 класу встановлено на рівні 1567 грн/т, не дала очікуваного результату, а навпаки, на думку економістів-аналітиків призвела до зниження внутрішніх закупівельних цін.

Постійні прогнози Міністерства аграрної політики про значні обсяги урожаю, як показує досвід останніх років, негативно впливають на цінову ситуацію на вітчизняному ринку, адже як показує досвід, погано коли зібрали

зерна мало, та і коли зібрали багато. Адже ціни рухаються одразу вниз, не радуючи при цьому виробників, які недоотримали запланованих прибутків.

Висновки. Основою нинішнього сільськогосподарського виробництва перш за все, є отримання максимальних прибутків за найменшого рівня виробничих витрат. Окрім технології виробництва сільськогосподарських культур виробниками приділяється значна увага їхньому економічному обґрунтуванню на основі постійних цінових коливань на матеріально-технічні складові та вивченню ситуації на ринку сільськогосподарської продукції. Тож, враховуючи ситуацію як на внутрішньому, так і на зовнішньому ринках, порівнюючи витрати на виробництво та доходи від реалізації сільськогосподарської продукції, пріоритети аграріїв не на боці ячменю, який значно поступився кукурудзі як у виробництві, так і у експорті.

Для відновлення виробничого та експортного потенціалу ячменю в сучасних умовах необхідні перш за все ефективні державні заходи для впровадження відповідних програм розвитку зернового виробництва, збільшення посівних площ до розмірів, що в них зазначаються.

Для того щоб вироблене зерно можна було реалізувати, в тому числі на зовнішніх ринках, необхідна зважена державна політика, що регулює процес доставки та транспортування зерна через державний кордон, яка повинна стати передбачуваною та відкритою для компаній, що займаються експортом.

Розширення зовнішніх ринків збуту та впровадження політики ф'ючерсних закупівель також повинні стимулювати виробників до збільшення посівних площ під ячменем.

Отже, спільні зусилля виробників, експортерів та держави повинні сприяти поверненню Україні передових позицій у світовому виробництві ячменю.

Література

1. Основні економічні показники виробництва продукції сільського господарства в сільськогосподарських підприємствах. Статистичний збірник [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>.
2. Рослинництво України 2012. Статистичний збірник [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>.
3. Сільське господарство України 2012. Статистичний збірник [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>.
4. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.apk-inform.com>.

Анотація

В статье рассмотрено современное положение и основные тенденции развития производства ячменя в Украине. Определено место отдельных регионов Украины в развитии производства ячменя. Рассмотрены основные экономические показатели, которые характеризуют эффективность производства ячменя в последние годы. Определены основные причины снижения объёмов производства ячменя как внутреннего, так и внешнего

характера. Выявлены основные проблемы, которые существуют в отечественном зерновом секторе, и производства ячменя в том числе. Определены возможные перспективы развития производства ячменя в ближайшей перспективе.

Summary

The article reviews the current state and the main trends of the barley production in Ukraine. Defined the place of certain regions of Ukraine in the barley production. Considered the basic economic indicators characterizing the efficiency of barley production in recent years. Determined the main reasons of decline in production volume of barley both internal and external, the main problems that exist in the domestic grain sector, and particularly in barley production. Are determined possible prospects of barley production development in the near future.

Рецензент – к.е.н., доцент Гачек Т.С.